

Кравчук Іван Іванович,
керівник підрозділу детективів
Національного антикорупційного бюро
України, аспірант кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ «ОФЦЕРА ПІД ПРИКРИТТЯМ»

У сучасній кримінальній юстиції діяльність правоохоронних органів характеризується ускладненням форм і методів роботи, що обумовлює необхідність постійного вдосконалення відповідних процедур. Однією з дискусійних проблем є участь штатних працівників правоохоронних органів як ініціаторів контактів із правопорушниками в межах проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Це питання породжує низку правових викликів, пов'язаних із допустимістю таких дій, ризиками провокації злочину та визначенням меж дозволеної поведінки правоохоронців, водночас воно має істотне значення для удосконалення механізмів протидії злочинності.

У статті 23 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року передбачено право держав-учасниць застосовувати спеціальні методи досудового розслідування, спрямовані на забезпечення ефективного збирання доказів вчинення кримінальних правопорушень [1]. Важливість належної діяльності поліції у сфері виявлення та розслідування таких правопорушень неодноразово підкреслював Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), зокрема у справі *«Раманаускас проти Литви»* [2]. У цьому рішенні Суд наголосив, що правоохоронні органи дедалі частіше змушені застосовувати агентів під прикриттям та інші приховані методи для боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Водночас ЄСПЛ підкреслив, що участь працівників правоохоронних органів у таких заходах є правомірною лише за умови суворого дотримання меж допустимого втручання, що, зокрема, передбачає заборону провокації злочину. Працівників, залучених

до таких операцій, у своїх рішеннях Суд визначає як «офіцерів під прикриттям».

Відповідно до положень українського законодавства, працівники оперативних підрозділів мають право впроваджуватися у злочинні групи з метою документування їхньої діяльності (стаття 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», стаття 7 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», стаття 272 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [3; 4; 5].

Згідно з частиною шостою статті 246 КПК України, НСРД можуть проводитись слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, а за рішенням слідчого чи прокурора із залученням інших осіб. Статті 252 та 256 КПК України фактично розмежують «осіб, які проводять» НСРД, і «осіб, які залучаються до їх проведення». Склалася практика, за якої прокурор, ухвалюючи рішення про проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту, окремо визначає коло осіб, залучених до його проведення. До цього кола належать особи, які у кримінальному процесі мають статус заявників, викривачів або співпрацюють із правоохоронними органами на конфіденційній основі.

Водночас стаття 271 КПК України не визначає конкретного переліку осіб, які можуть бути залучені до проведення контролю за вчиненням злочину. Попри те, що правоохоронні органи зазвичай утримуються від залучення власних співробітників як викривачів через ризик звинувачень у провокації, чинне законодавство прямо не забороняє таку участь.

Відповідно до положень Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, спеціальний слідчий експеримент передбачає створення обстановки, максимально наближеної до реальної, для перевірки намірів особи щодо вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зокрема отримання неправомірної вигоди [6].

Досвід залучення «офіцерів під прикриттям» до проведення спеціального слідчого експерименту в Україні є обмеженим і переважно асоціюється з діяльністю Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Відомо, що НАБУ використало детективів під прикриттям у резонансних

кримінальних провадженнях, таких як «бурштинова справа» щодо колишніх народних депутатів Максима Полякова та Бориса Розенבלата, розслідування щодо колишньої заступниці голови Державної міграційної служби Діни Пімахової, народного депутата Олександра Юрченка та інших. Однак станом на 2025 рік обвинувальні вироки, винесені на підставі доказів, здобутих детективами під прикриттям, відсутні.

Слід звернути увагу, що у вказаних справах детективи НАБУ виконували спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використовуючи в тому числі контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту.

Велика кількість справ ЄСПЛ стосується закупок наркотичних засобів за участю «офіцерів під прикриттям». Водночас справ щодо документування фактів одержання неправомірної вигоди із залученням таких осіб значно менше. Зокрема, у справі *«Раманаускас проти Литви»* Суд дійшов висновку, що держава несе відповідальність за дії своїх працівників, навіть якщо вони діяли під прикриттям, і зобов'язана гарантувати, що такі операції не створюватимуть нового злочину, а лише виявлятимуть існуючу злочинну діяльність [2]. У справі *«Носко і Нефьодов проти росії»* ЄСПЛ також наголосив на необхідності чіткого і передбачуваного правового регулювання діяльності працівників під прикриттям, а також належного контролю за їх діями з боку національних органів влади [7].

У зазначених справах ЄСПЛ наголошує на необхідності наявності достатніх підстав для проведення операцій під прикриттям, а також на обов'язку правоохоронних органів уникати провокації злочину. Якщо особа, яка бере участь у проведенні НСРД, є співробітником правоохоронного органу і водночас ініціює пропозицію вчинити злочин (зокрема, передає неправомірну вигоду або спонукає до протиправних дій), такі дії можуть бути кваліфіковані як провокація злочину. Відповідно до практики ЄСПЛ, це призводить до порушення права особи на справедливий судовий розгляд. Провокування особи до вчинення злочину прямо заборонене чинним КПК України (стаття 271). Крім того, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність працівників правоохоронних органів за провокацію одержання неправомірної вигоди з метою подальшого викриття (стаття 370) [8].

Таким чином, участь працівників правоохоронних органів у ролі «офіцерів під прикриттям» визнається допустимою відповідно до міжнародного та українського права за умови відсутності провокаційних дій. ЄСПЛ вимагає суворого дотримання балансу між інтересами забезпечення правопорядку та гарантіями справедливого судового розгляду. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є належне документування обставин, які передували встановленню контакту правоохоронців із підозрюваними, зокрема фіксація оперативної інформації, заяв або інших свідчень про злочинні наміри.

Список використаних джерел

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ від 27.01.1999 р. № ETS 173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви» від 5 лютого 2008 р., заява № 74420/01 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935>.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

6. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Носко і Нефьодов проти Росії» від 30 січня 2015 року, заяви № 5753/09 та № 11789/10 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-147441>.

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.